

voorzitter

De **voorzitter**: Ik constateer, dat de deze motie is aangenomen met dezelfde stemverhouding als de vorige.

In stemming komt de motie-Dijksma c.s. (27400-VIII, nr. 30).

De **voorzitter**: Ik constateer, dat deze motie met algemene stemmen is aangenomen.

In stemming komt de motie-Rabbae (27400-VIII, nr. 31).

De **voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fractie van GroenLinks voor deze motie hebben gestemd en die van de overige fracties ertegen, zodat zij is verworpen.

In stemming komt de motie-Rabbae c.s. (27400-VIII, nr. 32).

De **voorzitter**: Ik kan moeilijk constateren wat de uitslag is van de stemming over deze motie. Wij moeten daar hoofdelijk over stemmen.

Tegen stemmen de leden: Van Beek, Van den Berg, Biesheuvel, Bijleveld-Schouten, Blaauw, Van Blerck-Woerdman, Blok, Buijs, Van de Camp, Cherribi, Cornielje, Dankers, Van Dijke, Dijkstal, Van den Doel, Essers, Eurlings, Geluk, De Haan, Hessing, Hillen, Van der Hoeven, Hofstra, De Hoop Scheffer, Kamp, Klein Molekamp, Van der Knaap, Leers, Luchtenveld, E. Meijer, Van Middelkoop, Mosterd, Nicolai, Niederer, Oplaat, Örgü, Passtoors, Patijn, Reitsma, Remak, Rietkerk, Rijpstra, Ross-van Dorp, Rouvoet, Schreijer-Pierik, Schutte, Snijder-Hazelhoff, Van der Staaij, Stellingwerf, Stroeken, De Swart, Terpstra, Udo, Te Veldhuis, Verbugt, Verburg, Verhagen, Visser-van Doorn, Van der Vlies, O.P.G. Vos, Voûte-Droste, De Vries, Weekers, Weisglas, Van Wijmen, Wijn, Wilders, Van den Akker, Van Ardenne-van der Hoeven, Atsma, Balemans en Balkenende.

Vóór stemmen de leden: Barth, Belinfante, De Boer, Bussemaker, De Cloe, Crone, Depla, Dijksma, Dijsselbloem, Dittrich, Duivesteijn, Duijkers, Feenstra, Van Gent, Van Gijzel, Giskes, Gortzak, De Graaf, Halsema, Hamer, Harrewijn, Van Heemst, Hermann, Herrebrugh, Hindriks, Van der Hoek, Kalsbeek,

Kant, Karimi, Kortram, Kuijper, Lambrechts, Marijnissen, Melkert, Middel, Molenaar, Van Nieuwenhoven, Noorman-den Uyl, Oudkerk, Van Oven, Rabbae, Ravestein, Rehwinkel, Van 't Riet, Rosenmöller, Santi, Scheltema-de Nie, Schimmel, Schoenmakers, Smits, Spoelman, Van der Steenhoven, Swildens-Rozendaal, Timmermans, Valk, Ter Veer, Vendrik, Van Vliet, M.B. Vos, Waalkens, Wagenaar, Van Walsem, De Wit, Witteveen-Hevinga, Zijlstra, Albayrak, Apostolou, Arib, Augusteijn-Esser en Bakker.

De **voorzitter**: Ik constateer, dat deze motie met 72 tegen 70 stemmen is verworpen.

In stemming komt de motie-Rabbae (27400-VIII, nr. 34).

De **voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van de SP en GroenLinks voor deze motie hebben gestemd en die van de overige fracties ertegen, zodat zij is verworpen.

In stemming komt de motie-Cornielje (27400-VIII, nr. 36).

De **voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van GroenLinks, de VVD, het CDA, het GPV, de RPF en de SGP voor deze motie hebben gestemd en die van de overige fracties ertegen, zodat zij is aangenomen.

In stemming komt de motie-Van Bommel (27400-VIII, nr. 37).

De **voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van de SP en GroenLinks voor deze motie hebben gestemd en die van de overige fracties ertegen, zodat zij is verworpen.

In stemming komt de motie-Van Bommel (27400-VIII, nr. 38).

De **voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van de SP en GroenLinks voor deze motie hebben gestemd en die van de overige fracties ertegen, zodat zij is verworpen.

In stemming komt de motie-Van Bommel (27400-VIII, nr. 39).

De **voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van

de SP en GroenLinks voor deze motie hebben gestemd en die van de overige fracties ertegen, zodat zij is verworpen.

In stemming komt de motie-Lambrechts c.s. (27400-VIII, nr. 40).

De **voorzitter**: Ik constateer, dat deze motie met algemene stemmen is aangenomen.

Aan de orde zijn de **stemmingen over veertien moties**, ingediend tijdens het debat over de **Cultuurnota**, te weten:

- de motie-Belinfante over een ruimer budget voor een aantal instellingen (27432, nr. 4);
- de motie-Nicolai/Dittrich over heroverweging van een aantal beoordelingen (27432, nr. 5);
- de motie-Visser-van Doorn over het onderdeel orkesten van de wensbegroting (27432, nr. 6);
- de motie-Visser-van Doorn over de onderdelen fondsen en bibliotheken van de wensbegroting (27432, nr. 7);
- de motie-Visser-van Doorn over honorering van de subsidieaanvragen van een aantal gezelschappen (27432, nr. 8);
- de motie-Visser-van Doorn over honorering van de gehele subsidieaanvraag van de Federatie van kunstenaarsverenigingen (27432, nr. 9);
- de motie-Visser-van Doorn over alternatieve varianten voor de cultuurnotaprocedure (27432, nr. 10);
- de motie-Dittrich/Halsema over de subsidieaanvraag van de Federatie van kunstenaarsverenigingen (27432, nr. 11);
- de motie-Halsema over een moratorium (27432, nr. 12);
- de gewijzigde motie-Halsema over het gezelschap Maatschappij Discordia (27432, nr. 20);
- de motie-Halsema over de onafhankelijke kunstzinnige film en documentaire (27432, nr. 14);
- de motie-Halsema over de stichting AIDA (27432, nr. 15);
- de motie-Halsema c.s. over het kunstvakonderwijs (27432, nr. 16);
- de motie-Van Bommel over het toevoegen van 175 mln. aan de cultuurbegroting 2001 (27432, nr. 17).

(Zie notaoverleg van 13 november 2000.)

De **voorzitter**: Aangezien de motie-Belinfante (27432, nr. 4), de

Voorzitter

moties-Visser-van Doorn (27432, nrs. 7 en 9), de motie-Dittrich/Halsema (27432, nr. 11) en de motie-Halsema (27432, nr. 15) zijn ingetrokken, maken zij geen onderdeel van de behandeling meer uit.

De motie-Nicolaï/Dittrich (27432, nr. 5) is in die zin gewijzigd, dat zij thans luidt:

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

overwegende, dat in de Cultuurnota 2001-2004 reeds gesubsidieerde gerenommeerde instellingen worden gekort of opgeheven waarbij sprake is van onduidelijkheid in de besluitvorming;

verzoekt de regering voor de zomer 2001 een heroverweging te laten plaatsvinden op een wijze als bij muziek plaatsvindt voor de volgende instellingen: Holland Festival, Huis Doorn, Toneelgroep De Appel, "formule jonge regisseurs" (FACT; Carrousel, Discordia), Summer University/Essay International, De Rotterdamse Dansgroep, BEWTH, Gebroeders Flint, Nationale Reisopera, Orkater, Het Nationaal Toneel, Theater Instituut Nederland, de Stichting Schrijven en ANV;

verzoekt de regering tevens de huidige subsidie voor deze instellingen een jaar te verlengen,

en gaat over tot de orde van de dag.

Naar mij blijkt, wordt deze gewijzigde motie voldoende ondersteund. Zij krijgt nr. 23 (27432).

De motie-Halsema (27432, nr. 14) is in die zin gewijzigd, dat zij thans luidt:

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

overwegende, de zorgelijke situatie rond de distributie en de vertoning van de onafhankelijke kunstzinnige film en documentaire, mede veroorzaakt door de ontwikkelingen

in het aankoopbeleid van publieke omroepen;

verzoekt de regering te zoeken naar mogelijkheden om de positie van de onafhankelijke kunstzinnige film en documentaire verder te versterken en de Kamer hierover te rapporteren,

en gaat over tot de orde van de dag.

Naar mij blijkt, wordt deze gewijzigde motie voldoende ondersteund. Zij krijgt nr. 24 (27432).

De motie-Visser-van Doorn (27432, nr. 8) is in die zin gewijzigd, dat zij thans luidt:

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende, dat:

- in de Cultuurnota groot belang wordt gehecht aan het nog beter maken van goede gezelschappen;
- desondanks Toneelgroep De Appel geen structurele zekerheid krijgt;

overwegende, dat:

- het maatschappelijk bereik van De Appel groot is;
- meerdere gevestigde instellingen in Den Haag uit de Cultuurnota zijn gevallen;
- het belang van continuïteit van De Appel breed gedeeld wordt;
- met de implementatie van de motie-Melkert/De Graaf het huidige budget voor kunst en cultuur structureel verhoogd zal worden;

verzoekt de regering de voor De Appel benodigde middelen te financieren uit de bij de APB extra beschikbaar gestelde ruimte voor kunst en cultuur,

en gaat over tot de orde van de dag.

Naar mij blijkt, wordt deze gewijzigde motie voldoende ondersteund. Zij krijgt nr. 25 (27432).

De motie-Visser-van Doorn (27432, nr. 10) is in die zin gewijzigd, dat zij thans luidt:

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende, dat de cultuurnota-procedure aan verandering toe is en dat de gevolgde procedure in het voorjaar wordt geëvalueerd;

overwegende, dat de volgende punten in de Kamer breed gedeeld worden:

- een grotere betrokkenheid van regionale overheden;
- het waarborgen van een onafhankelijke beoordeling;
- mogelijkheden van tussentijdse evaluatie van de instellingen;
- balans tussen continuïteit en vernieuwing;

spreekt uit dat de regering in de aangekondigde voorstellen in elk geval naar bovengenoemde punten dient te streven,

en gaat over tot de orde van de dag.

Deze gewijzigde motie is voorgesteld door de leden Visser-van Doorn, Dittrich, Halsema en Belinfante. Naar mij blijkt, wordt zij voldoende ondersteund.

Zij krijgt nr. 26 (27432).

Ik geef gelegenheid tot het afleggen van stemverklaringen vooraf.

De heer **Dittrich** (D66): Voorzitter! Ik wil graag een stemverklaring afleggen bij de gewijzigde motie van mevrouw Visser-van Doorn, die de motie op stuk nr. 8 vervangt. Het is een motie waarin de regering wordt verzocht De Appel voor vier jaar te financieren en in stand te laten. D66 heeft in het Kamerdebat rond de Cultuurnota principieel gekozen voor de lijn dat de politiek niet inhoudelijk een beoordeling moet geven over de inhoud en de kwaliteit van kunst, het zogenaamde Thorbeckebeginsel. Want als je dat beginsel loslaat, kan de kunst tot speelbal worden van politieke voorkeuren, en dat wil mijn fractie niet. De motie van het CDA licht De Appel uit een reeks van instellingen die een negatief advies van de Raad voor cultuur hebben gekregen, en vraagt de regering De Appel voor vier jaar subsidie te verlenen. Mijn fractie had met de motie kunnen instemmen als om een heroverweging vanuit de Raad voor cultuur was gevraagd, maar dat is niet gebeurd, en daarom zullen wij

Dittrich

tegen deze gewijzigde motie stemmen.

De heer **Nicolaï** (VVD): Voorzitter! Ik wil een stemverklaring afleggen over dezelfde gewijzigde motie, die oorspronkelijk nr. 8 had. De motie handelde over een aantal instellingen, waarbij de nadruk lag op buiten de Randstad, en in de gewijzigde motie gaat het om continuering van de subsidie aan De Appel. De VVD heeft het beste voor met De Appel. Wij hebben twijfel over de besluitvorming over De Appel, zodat wij De Appel hebben meegenomen in de heroverwegingsmotie. Wij hechten echter zeer aan terughoudendheid als het gaat om de politiek en artistiek-inhoudelijke oordelen. Wij vinden het principieel onjuist als de Kamer naar believen zelf inhoudelijke keuzes maakt. Wij zullen daarom tegen deze gewijzigde motie stemmen.

Mevrouw **Visser-van Doorn** (CDA): Voorzitter! De CDA-fractie heeft een stemverklaring over de gewijzigde motie van de heren Nicolaï en Dittrich, die oorspronkelijk nr. 5 had. De lijn van het CDA in het debat is steeds geweest dat de problemen die zijn gerezen, nu moeten worden opgelost, dat dat moet worden gecombineerd met een grondige evaluatie van de procedure en dat er geen kwaliteitsoordeel moet worden gegeven door de politiek. De motie schuift de problematiek minstens een jaar vooruit en geeft een kwaliteitsoordeel door een aantal gerenommeerde instellingen van naam en faam opnieuw te beoordelen. Daarom geeft de CDA-fractie geen steun aan deze motie.

Mevrouw **Halsema** (GroenLinks): Voorzitter! Mijn fractie bewaart weinig goede herinneringen aan het debat van verleden week over de Cultuurnota. Zoals was te verwachten, wordt met een weekendje pim-pam-petten niet gecorrigeerd dat de bestaande procedure de toets van zorgvuldig bestuur niet meer volledig kan doorstaan. Namens GroenLinks heb ik gepleit voor een moratorium op alle negatieve adviezen van de Raad voor cultuur. Dat lijkt ons het

meest zorgvuldige en correcte politieke antwoord op de chaos die is ontstaan. Mocht onze motie...

De **voorzitter**: Nu geen kwalificaties meer, want dat hoort eigenlijk niet in een stemverklaring.

Mevrouw **Halsema** (GroenLinks): Ik was mij er niet van bewust dat ik die heb gegeven.

De **voorzitter**: Dat begrijp ik. Als u nu dan maar begrijpt dat u ermee op moet houden.

Mevrouw **Halsema** (GroenLinks): Voorzitter! Mocht onze motie onverhoopt geen meerderheid behalen, dan zullen wij voor het partiële moratorium stemmen, zoals is neergelegd in de gewijzigde motie die oorspronkelijk nr. 5 had. Ondanks dat wij er bezwaar tegen hebben dat de indieners hiermee op de stoel van de Raad voor cultuur zijn gaan zitten, weegt voor ons zwaarder dat een groot aantal instellingen door de motie behoed kan worden voor voortijdig en onvoldoende beargumenteerde opheffing.

Wij stemmen verder tegen de gewijzigde motie die oorspronkelijk nr. 8 had, aangezien hiermee zonder enig voorbehoud of mogelijkheid van heroverweging aan toneelgezelschap De Appel voor vier jaar geld wordt toegekend. De Appel maakt bovendien deel uit van de moratoriummoties die wij steunen.

De **voorzitter**: Ik heb van de Kamer begrepen dat men het erover eens is dat eerst moet worden gestemd over de motie-Halsema op stuk nr. 12.

In stemming komt de motie-Halsema (27432, nr. 12).

De **voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van de SP en GroenLinks voor deze motie hebben gestemd en die van de overige fracties ertegen, zodat zij is verworpen.

In stemming komt de gewijzigde motie-Nicolaï/Dittrich (27432, nr. 23).

De **voorzitter**: De heren Nicolaï en Dittrich verlangen hoofdelijke stemming over de motie.

Tegen stemmen de leden: Duivesteijn, Duijkers, Eurlings, Feenstra, Van Gijzel, Gortzak, De Haan, Hamer, Van Heemst, Herrebrugh, Hillen, Hindriks, Van der Hoek, Van der Hoeven, De Hoop Scheffer, Kalsbeek, Van der Knaap, Kortram, Kuijper, Leers, Melkert, Middel, Molenaar, Mosterd, Van Nieuwenhoven, Noorman-den Uyl, Oudkerk, Van Oven, Rehwinkel, Reitsma, Rietkerk, Ross-van Dorp, Santi, Schoenmakers, Schreijer-Pierik, Smits, Spoelman, Van der Staaij, Stroeken, Swildens-Rozendaal, Timmermans, Valk, Verburg, Verhagen, Visser-van Doorn, Van der Vlies, Waalkens, Wagenaar, Van Wijmen, Wijn, Witteveen-Hevinga, Zijlstra, Van den Akker, Albayrak, Apostolou, Van Ardenne-van der Hoeven, Arib, Atsma, Balkenende, Barth, Belinfante, Van den Berg, Biesheuvel, Bijleveld-Schouten, De Boer, Buijs, Bussemaker, Van de Camp, De Cloe, Crone, Dankers, Depla, Dijksma en Dijsselbloem.

Vóór stemmen de leden: Van den Doel, Essers, Geluk, Van Gent, Giskes, De Graaf, Halsema, Harrewijn, Hermann, Hessing, Hofstra, Kamp, Kant, Karimi, Klein Molekamp, Lambrechts, Luchtenveld, Marijnissen, E. Meijer, Te Middelkoop, Nicolaï, Niederer, Oplaat, Örgü, Passtoors, Patijn, Rabbae, Ravestein, Remak, Van 't Riet, Rijpstra, Rosenmöller, Rouvoet, Scheltema-de Nie, Schimmel, Schutte, Snijder-Hazelhoff, Van der Steenhoven, Stellingwerf, De Swart, Terpstra, Udo, Ter Veer, Te Veldhuis, Vendrik, Verbugt, Van Vliet, M.B. Vos, O.P.G. Vos, Voûte-Droste, De Vries, Van Walsem, Weekers, Weisglas, Wilders, De Wit, Augusteijn-Esser, Bakker, Balemans, Van Beek, Blaauw, Van Blerck-Woerdman, Blok, Cherribi, Cornielje, Van Dijke, Dijkstal en Dittrich.

De **voorzitter**: Ik constateer, dat deze gewijzigde motie met 74 tegen 68 stemmen is verworpen.

In stemming komt de motie-Visser-van Doorn (27432, nr. 6).

De **voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van de SP, GroenLinks, het CDA, het GPV, de RPF en de SGP voor deze motie hebben gestemd en die van de overige fracties ertegen, zodat zij is verworpen.

voorzitter

In stemming komt de gewijzigde motie-Visser-van Doorn (27432, nr. 25).

De **voorzitter**: Mevrouw Visser-van Doorn verlangt hoofdelijke stemming over deze motie.

Vóór stemmen de leden: De Haan, Hamer, Van Heemst, Herrebrugh, Hillen, Hindriks, Van der Hoek, Van der Hoeven, De Hoop Scheffer, Kalsbeek, Kant, Van der Knaap, Kortram, Kuijper, Leers, Marijnissen, Melkert, Middel, Molenaar, Mosterd, Van Nieuwenhoven, Noorman-den Uyl, Oudkerk, Van Oven, Rehwinkel, Reitsma, Rietkerk, Ross-van Dorp, Santi, Schoenmakers, Schreijer-Pierik, Smits, Spoelman, Stroeken, Swildens-Rozendaal, Timmermans, Valk, Verburg, Verhagen, Visser-van Doorn, Waalkens, Wagenaar, Van Wijmen, Wijn, De Wit, Witteveen-Hevinga, Zijlstra, Van den Akker, Albayrak, Apostolou, Van Ardenne-van der Hoeven, Arib, Atsma, Balkenende, Barth, Belinfante, Biesheuvel, Bijleveld-Schouten, De Boer, Buijs, Bussemaker, Van de Camp, De Cloe, Crone, Dankers, Depla, Dijkma, Dijsselbloem, Duijkers, Duivesteijn, Eurlings, Feenstra, Van Gijzel en Gortzak.

Tegen stemmen de leden: De Graaf, Halsema, Harrewijn, Hermann, Hessing, Hofstra, Kamp, Karimi, Klein Molekamp, Lambrechts, Luchtenveld, E. Meijer, Van Middelkoop, Nicolaï, Niederer, Oplaat, Örgü, Passtoors, Patijn, Rabbae, Ravestein, Remak, Van 't Riet, Rijpstra, Rosenmöller, Rouvoet, Scheltema-de Nie, Schimmel, Schutte, Snijder-Hazelhoff, Van der Staaï, Van der Steenhoven, Stellingwerf, De Swart, Terpstra, Udo, Ter Veer, Te Veldhuis, Vendrik, Verbugt, Van der Vlies, Van Vliet, M.B. Vos, O.P.G. Vos, Voûte-Droste, De Vries, Van Walsem, Weekers, Weisglas, Wilders, Augusteijn-Esser, Bakker, Balemans, Van Beek, Van den Berg, Blaauw, Van Blerck-Woerdman, Blok, Cherribi, Cornielje, Van Dijke, Dijkstal, Dittrich, Van den Doel, Essers, Geluk, Van Gent en Giskes.

De **voorzitter**: Ik constateer, dat deze gewijzigde motie met 74 tegen 68 stemmen is aangenomen.

In stemming komt de gewijzigde motie-Visser-van Doorn c.s. (27432, nr. 26).

De **voorzitter**: Ik constateer, dat deze gewijzigde motie met algemene stemmen is aangenomen.

In stemming komt de gewijzigde motie-Halsema (27432, nr. 20).

De **voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van de SP, GroenLinks en het CDA voor deze gewijzigde motie hebben gestemd en die van de overige fracties ertegen, zodat zij is verworpen.

In stemming komt de gewijzigde motie-Halsema (27432, nr. 24).

De **voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van de SP, GroenLinks, de PvdA, D66 en de VVD voor deze gewijzigde motie hebben gestemd en die van de overige fracties ertegen, zodat zij is aangenomen.

Ik deel mede, dat de motie-Halsema c.s. (27432, nr. 16) nu ook is medeondertekend door de leden Nicolaï en Dittrich. Deze motie is in herdruk verschenen.

In stemming komt de motie-Halsema c.s. (27432, nr. 16, herdruk).

De **voorzitter**: Ik constateer, dat deze motie met algemene stemmen is aangenomen.

In stemming komt de motie-Van Bommel (27432, nr. 17).

De **voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van de SP en GroenLinks voor deze motie hebben gestemd en die van de overige fracties ertegen, zodat zij is verworpen.

Aan de orde zijn de **stemmingen over twee moties**, ingediend tijdens het debat over de **Doverzaak**, te weten:

- de motie-Van de Camp over bovenregionale samenwerking en communicatie (27204, nr. 6);
- de motie-Kalsbeek c.s. over verbetering van de interne communicatie (27204, nr. 7).

(Zie vergadering van 16 november 2000.)

In stemming komt de motie-Van de Camp (27204, nr. 6).

De **voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van GroenLinks en het CDA voor deze motie hebben gestemd en die van de overige fracties ertegen, zodat zij is verworpen.

In stemming komt de motie-Kalsbeek c.s. (27204, nr. 7).

De **voorzitter**: Ik constateer, dat deze motie met algemene stemmen is aangenomen.

De vergadering wordt enkele ogenblikken geschorst.

Aan de orde is de behandeling van:
- **het wetsvoorstel Toetsing van levensbeëindiging op verzoek en hulp bij zelfdoding en wijziging van het Wetboek van Strafrecht en van de Wet op de lijkbezorging (Wet toetsing levensbeëindiging op verzoek en hulp bij zelfdoding) (26691).**

(Zie wetgevingsoverleg van 30 oktober 2000.)

De algemene beraadslaging wordt geopend.

□

Mevrouw **Ross-van Dorp** (CDA): Voorzitter! Nu meer dan een jaar geleden, op een ochtend, stierf een goede vriend van mij zijn zelfgekozen dood, geholpen door zijn arts, bijgestaan door zijn geestelijk leidsman en omringd door degenen die hem het meest na stonden. Hij was ongeneeslijk ziek. Bij de begrafenisplechtigheid werd een brief van hem aan alle aanwezigen voorgelezen. Ik voelde mij op dat moment wat bedremmeld, want hij nam afscheid van ons, meer dan wij van hem. Het was geen normale begrafenis, maar het was dan ook geen normale dood geweest.

Wat kunnen wij weten van het lijden van een ander? Welk antwoord kun je geven op een hulpvraag van iemand die zegt dat hij het leven niet meer aankan en dat hij wil sterven? Meestal ligt achter de vraag om de dood een andere vraag verborgen; een vraag om zorg, om aandacht, om liefde of adequate pijnbestrijding. Wanneer al die vragen beantwoord zijn en een zieke toch nog vraagt om de dood, is er sprake van een diepe tragiek. Het opgeven van iemand is